

Рішення разової спеціалізованої вченої ради ДФ 26.133.049

про присудження ступеня доктора філософії

Разова спеціалізована вчена рада ДФ 26.133.049 Київського університету імені Бориса Грінченка виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації), місто Київ, прийняла рішення про присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки на підставі прилюдного захисту дисертації Шуленка Олександра Сергійовича «Фразеологізми з компонентом-орнітономеном у сучасній українській мові: структурно-семантичні і етнолінгвістичні особливості» за спеціальністю 035 Філологія 12 грудня 2023 року.

Шуленок Олександр Сергійович, 1996 року народження, громадянин України, освіта вища: закінчив у 2018 році Київський національний лінгвістичний університет за спеціальністю «Середня освіта», за спеціалізацією «Українська мова і література».

З 2019 року і дотепер працює науковим співробітником в Інституті обдарованої дитини НАПН України.

Дисертацію виконано у Київському університеті імені Бориса Грінченка.

Науковий керівник: Стишов Олександр Анатолійович, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови Факультету української філології, культури і мистецтва Київського університету імені Бориса Грінченка.

Здобувач має 8 одноосібних наукових публікацій за темою дисертації: 4 статті – у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України; 4 публікації, у яких додатково відображені результати дослідження.

1. Шуленок О.С. Особливості функціонування фразеологізмів із назвами диких птахів у сучасній українській мові. *Лінгвістичні дослідження: збірник*

наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. 2021. Вип. 54. Ч. I. С. 14–24. ISSN видання: 2312-0665. DOI статті: <https://doi.org/10.34142/23127546.2021.54.1.02> URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/lingvistics/article/view/3450>

2. Шуленок О.С. Семантичні й лінгвокультурні особливості фразеологізмів із компонентами курка (квочка), курча в сучасній українській мові. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки: науковий журнал*. 2021. Вип. 2 (95). С. 161–171. ISSN видання: 2663-7642. DOI статті: [https://doi.org/10.35433/philology.2\(95\).2021.161-171](https://doi.org/10.35433/philology.2(95).2021.161-171) URL: <http://philology.visnyk.zu.edu.ua/article/view/247546/244823>

3. Шуленок О.С. Семантико-структурні й лінгвокультурні особливості фразеологізмів із компонентом-орнітономеном «горобець» у сучасній українській мові. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 23 (2). С. 79–83. ISSN видання: 2663-4880. DOI статті: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.2.14> URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/23/part_2/14.pdf

4. Шуленок О.С. Семантичні й стилістичні особливості фразеологізмів із назвами свійських птахів у сучасній українській мові. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 24 (2). С. 43–47. ISSN видання: 2663-4880. DOI статті: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.8> URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/24/part_2/8.pdf

У дискусії взяли участь голова і члени разової спеціалізованої вченої ради:

Видайчук Тетяна Леонідівна – кандидат філологічних наук, доцент, Київський університет імені Бориса Грінченка, доцент кафедри української мови Факультету української філології, культури і мистецтва, зауваження та побажання:

1. При викладі результатів дослідження дисертантові варто було би подбати про упорядкування термінів, які використовуватимуться. На нашу думку, тексту дисертації бракує визначення вживаного терміна *орнітофразеологізм*, на який у рецензованій дисертації натрапляємо вперше. Також вважаємо, що варто було би умотивувати послуговування терміном *орнітономен*, адже чимало дослідників надають перевагу терміну *орнітонім*. Вважаємо, що текст дисертації містить неумотивовані синонімічні взаємозаміни термінів *номен – орнітономен – назва – компонент*: *номен ворона* (с. 63), *номен сова* (с. 64), *номен зозуля* (с. 65), *орнітономен сорока* (с. 63), *орнітономен соловей (соловейко)* (с. 65), *назва журавель* (с. 67), *назва синиця* (с. 70), *назви лелека (чорногуз; бусел; айст; бусень; боціон; бузько; бузьок)* (с. 71), *компонент зозуля* (с. 64), *компонент сокіл* (с. 66), *компонент сич* (с. 69). При науковому вивченні явища одного порядку, які перебувають у фокусі дослідження, варто називати одним терміном.

2. Уважаємо, що перший розділ переобтяжений поясненнями про фразеологію як галузь лінгвістичного дослідження (с. 28–31), тобто інформацією, що добре відома академічній спільноті та такою, яка не містить власних міркувань дисертанта. А описані новітні аспекти вивчення фразеологічних одиниць варто було би викласти у тій частині дисертації, яка стосується перспектив дослідження.

3. Викликають застереження покликання на навчальні посібники та підручники у першому (теоретичному) розділі дисертації. У навчальній літературі майже завжди викладено інформацію, яка вже є в науковій літературі.

4. На нашу думку, п.3.3. рецензованої дисертації потребував глибшого осмислення процесів вторинної номінації та порівнянь, які виявляються у фразеологізмах, компонентом яких є назви птахів. Метафора і метонімія як

дієві засоби формування картини світу ґрунтуються на процедурі переосмислення значення певної мовної одиниці. Процес формування метафор, метонімії і порівнянь є насамперед мисленнєвим фактом і лише потім мовним, він передбачає пошук певних аналогій і подібностей між різними явищами дійсності. Загалом вторинні номінації мають властивість створювати смислові зв'язки, відмінні від тих, які вже набули стандартного вираження. Уважаємо, що доречним було би застосування до відповідного матеріалу процедур аналізу когнітивної метафори й когнітивної метонімії. Такі процедури уможливили би не лише окреслення нових семантичних просторів у результаті перенесення значень, а й установлення моделей і схем перенесення цих значень. Отримані дані увиразнили би особливості об'єктивації української етнокультури фразеологічними засобами.

Вважаємо, що компонентний аналіз у дисертації міг бути застосований послідовніше, не лише для з'ясування семантичних класів фразеологізмів та при аналізі модифікацій фразеологізмів, а й для дослідження метафоричних і метонімічних перенесень та порівнянь, адже семантичний механізм утворення метафори і метонімії полягає передовсім у послабленні ролі інтеграційної семи (її згасанні) в межах структури значення лексичної одиниці й натомість активізації диференційної або потенційної семи, а семантичний механізм утворення порівняння – у посиленні інтегральної семи. Такий аналіз більшою мірою, на нашу думку, оприявнив етнолінгвістичні особливості досліджуваних одиниць.

Русаченко Наталя Павлівна – кандидат філологічних наук, доцент, Київський університет імені Бориса Грінченка, доцент кафедри української мови Факультету української філології, культури і мистецтва, зауваження та побажання:

1. Розвиток нової лінгвістичної парадигми – антропоцентризму – вимагає нових прийомів аналізу фразеологічних одиниць, передусім таких, які скеровано на виявлення особливостей мисленнєвої діяльності людини у процесах фразеотворення. На нашу думку, ономасіологічний підхід до семантики фразеологічних одиниць, поєднаний із методиками концептуального аналізу, дозволив би дисертанту виразно побачити дію загальних когнітивних механізмів, що позначаються на виникненні і функціонуванні фразеологічних одиниць. Натомість про антропоцентричність фразеологізмів ідеться тільки в п.3.3. дисертації.

2. Огляд лінгвістичного опрацювання питань зоонімної фразеології в дисертації мав би бути повнішим і не мав обмежуватися тільки прізвищами українських лінгвістів, які досліджували цю проблематику (с.51). Характеризуючи поняття *фразеологізм* у контексті лінгвістичних досліджень, дисертант цитує Шарля Баллі, але покликається не на працю вченого, а на монографію Ужченка В. та Ужченка Д. (с.36) або наводить визначення фразеологізму з підручника «Сучасна українська літературна мова» А. Грищенка (с.21) і не зазначає відповідну позицію у списку літератури. Не варто за стилістичними нормами, на нашу думку, використовувати замість поняття фразеологізм перифрази «скарбниця поетичних уявлень» (с.46), «історичне дзеркало життя суспільства» (с.50).

3. Дослідження етнолінгвістичних аспектів фразеології має проводитися комплексно із використанням матеріалів етнографії, діалектології, міфотворчості, фольклористики в їхньому словесно-змістовному вираженні. Зокрема важливо широко залучати діалектний матеріал, позаяк саме діалектна фразеологія зберігає інформацію про традиційну духовну й матеріальну культуру етносу. У роботі варто було представити фразеологізми з відповідними коментарями (наприклад, наведена сполука *киснути як каня на дощ* (с.105) потребує пояснення маловідомої лексеми *каня* і її територіального

функціонування) з різних наріч української мови, здійснивши вибірку із незгаданих фразеологічних словників лемківських (Г.Ф. Ступінська, Я.В. Битківська, Н. Вархол), подільських (Н. Коваленко), волинських (Н. Кірілкова), західнополіських (З. Мацюк), середньополіських (Г. Доброльожа) говірок та ін.

Невелика кількість діалектних орнітофразеологізмів у дисертації та відсутність їх чіткої паспортизації знижує цінність дослідження. Було б доречно, на нашу думку, подати хоча б окремо списки використаної літератури і проаналізованих джерел ілюстративного матеріалу, позаяк і паспортизації прикладів із медіадискурсу в роботі немає.

4. Уважаємо, що підрозділ 2.3 переобтяжений зайвим поясненням термінів «словосполучення», «речення», «складносурядне, складнопідрядне, безсполучникове речення» і т.п., позаяк не варто було "нагадувати" читачеві-науковцю визначення загальновідомих термінів. Натомість у цій частині роботи, на нашу думку, розшифрування потребують побудовані структурні моделі орнітономенів, наявність яких є доволі дискусійною у дисертації із фразеології.

5. Універсалізації потребує семантична авторська класифікація фразеотематичних груп та підгруп, здійснена в дисертації. Безпідставним видається виокремлення один за одним ФТП «незначна кількість», ФТП «значна кількість» та ФТП «мало/багато» (с.122); або відсутність у деяких ФТГ (наприклад, «взаємини між людьми») фразеотематичних підгруп (с.115) із одночасним виокремленням ФТГ «любовні стосунки» (с.117); або доречність ставити в один ряд такі класифікаційні ознаки, як «час», «родинні стосунки», «поради», «образні перифрази назв предметів, істот (осіб)» тощо.

Глуховцева Катерина Дмитрівна – доктор філологічних наук, професор, Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», професор кафедри української мови Факультету української філології та журналістики, зауваження та побажання:

1. Дисертація, на наш погляд, виграла б, якби в ній було чіткіше виділено центр орнітономенів, які найчастіше вживані у складі стійких сполучень слів, і периферію, з рідковживаними назвами птахів у ФО, а також заакцентовано увагу на найменуваннях птахів, які є носіями пейоративних і меліоративних семантичних нашарувань у складі фразеологізмів.

2. При описі методів вивчення здобувач не розділяє методи збору фактичного матеріалу, загальнонаукові та лінгвістичні методи дослідження, що спричинює сплутування методів, прийомів і процедур дослідження.

3. Дисертант залучив до аналізу значний діалектний матеріал, поданий у фразеологічних словниках говірок південно-східного наріччя. Проте, на жаль, матеріал кількох відомих фразеографічних праць, у яких зібрано ФО говірок поліського та південно-західного наріччя, не використано, зокрема: Коваленко Н. Д. Фразеологічний словник подільських і суміжних говірок. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Рута», 2019. 412 с.; Добролюбова Г. М. Фразеологічний словник говірок Житомирщини. Житомир, 2010. 401 с.; Вархол Н. Д., Івченко А. І. Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини. Братислава, 1990. 160 с.; Кірілкова Н. В. Словник волинської фразеології. Острог – Рівне, 2013. 192 с.; Сагаровський А. А. Матеріали до фразеологічного словника Центральної Слобожанщини (Харківщини). Харків, 2015. 228 с.; Фразеологізми та паремії Чернівеччини: матеріали до словника. Г. Кузь, Н. Руснак, М. Скаб, Л. Томусяк. Чернівці, 2017. 352 с. Виникає питання, якими критеріями відбору фактичного матеріалу керувався здобувач?

4. Проаналізований матеріал засвідчує, що найбільшу фразеологічну продуктивність серед зібраних фразеологічних одиниць має компонент *горобець*: виявлено 137 ФО з цією лексемою (див. с. 62). Яке з символічних значень слова *горобець* найчастіше задіяне при фразеотворенні?

5. На терені України учені виявили сто назв чайки. Чому, на ваш погляд, компонент *чайка* уживаний лише у вісімнадцяти фразеологічних одиницях?

Сизонов Дмитро Юрійович – кандидат філологічних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, доцент кафедри стилістики та мовної комунікації Навчально-наукового інституту філології, зауваження та побажання:

1. У роботі дисертант послуговується поняттями *фразеологізм з компонентом-орнітономеном* (сс. 16, 53, 100, 134 та ін.) / *стійкі вислови з компонентом-орнітономеном* (сс. 4, 62 та ін.), *орнітофразеологізм* (сс. 16, 51, 90 та ін.), *орнітофразема* (сс. 17, 85, 128, 137 та ін.) та под., які вживаються як синонімічні. Логічним було б обрати один із опорних термінів, який об'єднав би власне фразеологізми, крилаті вислови, афористичні конструкції, паремії та ін. – ті одиниці з орнітокомпонентом, що використовувалися в роботі як ілюстративний матеріал.

2. Останнім часом в інформаційному просторі фразеологізми використовуються як назви документальних фільмів, рекламних кампаній: «*Соловей співає*» (реж. С. Кримський), «*Перші ластівки*» (реж. В. Шпаков), «*Фенікс – птах, що постав з попелу*» (авторський документальний ютуб-фільм про військового з псевдонімом Фенікс), «*Краще ніж синиця в руках...*» (серія рекламних роликів магазину «Фора») та ін. Такі одиниці за допомогою розширення своєї семантики фактично концептуалізуються в масовій свідомості. Чи зверталася увага на такий аспект переосмислення орнітофразеологізмів?

3. Цікавими видаються поодинокі спостереження дисертанта над оновленням семантики фразеологізмів / появою нових фразеологізмів / функціонуванням okazіональних одиниць, що активно тиражуються в медіа: *одна ластівка <...> погоди не робить* (с. 69), *голуби-псевдомиротворці* ← голуб миру (с. 87), *донбаська чайка* (с. 126) та ін. Чи зверталася увага на подібну чи нову (семантично трансформовану) фразеологію, що утворилася в результаті впливу екстралінгвальних факторів: *нести зелені яйця* (в контексті депутатів партії «Слуга народу»), *жити як страуси Межигір'я* (апеляція до часів президентства В. Януковича), *залізні пташки* (в контексті російсько-української війни) та ін. Вважаємо цей аспект одним із найперспективніших, що демонструє активне функціонування ФО з орнітокомпонентом у нових комунікативних умовах.

Вінтонів Михайло Олексійович – доктор філологічних наук, професор, Київський університет імені Бориса Грінченка, завідувач кафедри української мови Факультету української філології, культури і мистецтва, зауваження та побажання:

1. Варто було деталізувати критерії розмежування словосполучення і речення, крім того, не завжди без контексту можна однозначно встановити межу між словосполученням і реченням, напр.: *піймати синицю в руку* – *підрядне словосполучення* (с.130); *вуж і сокіл – сурядне* (с.133); *Дуй канарки* – *односкладне речення* (с.136).

2. Окремі твердження не завжди вдало підкріплені фактичним матеріалом, наприклад: *Страшне перо не в гусака, а в дурака* (с.139) помилково автором зараховано до складносурядного речення.

Результати відкритого голосування:

«За» – 5 членів ради,

«Проти» – немає,

«Утримались» – немає.

На підставі результатів відкритого голосування разова спеціалізована вчена рада ДФ 26.133.049 присуджує Шуленку Олександрю Сергійовичу ступінь доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.

Голова разової спеціалізованої
вченої ради ДФ 26.133.049

Михайло ВІНТОНІВ